

„Nem rólunk szól a történet, hanem Magyarországról”

Beszélgetés Hóvári Jánossal

A rendszerváltás ethoszáról, hősökről és emlékezetpolitikáról, a magyar faluról, az életveszélyről, a barátságról, a török társadalomról, az értelmiség, az elit és a művészek feladatáról – interjú a történész, turkológus és diplomata Dr. Hóvári Jánossal.

– 1987-ben Dobó Istvánt választotta első könyve tárgyául. Menyire ismert az alakja a mai fiatalok körében?

– Dobó Istvánt a mai fiatalság ismeri, mindegyikük hallott az iskolában az egri diadalról, valamennyire még olvasták is *Az egri csillagokat*, s tisztában vannak azzal, hogy Dobó István meghatározó történelmi hősünk. Az ő példája azonban ennél sokkal többről szól. Egyrészt korának egyik nagy tekintélyű szervezője volt, akinek sikere nemcsak azzal függött össze, hogy az oszmán-törökök túl későn vonultak fel a vár ellen, s nem volt elég idejük az ostromra. Másrészt olyan magyar főúr volt, akinek gondolkodása és tartása mélyen a magyar rendi társadalomban gyökerezett, aki úgy gondolta, hogy Magyarországon a magyar ügyekben a magyar országgyűlésnek kell döntenie. Habsburg Ferdinánd igyekezett betartani a magyar rendi világ szabályait, s jó kapcsolatokat ápolni a magyar főurakkal. 1564-ben történt halála után fia, Habsburg Miksa megpróbált központosított hatalmat kialakítani, ami számos magyar érdeket sértett. Ezeknek a konfliktusoknak anyagi vonatkozásai is voltak, a birtokperekben a magyar főnemesség érdekei jelentősen sérültek. Ez vezetett oda, hogy a három sógor – Balassa

János, Bocskai György és Dobó István – szervezkedni kezdett a király ellen, akinek helyébe Erdélyből János Zsigmondot akarták ültetni. *A hűtlen Dobó* című könyvemben ennek a szervezkedésnek mind a kül-, mind pedig a belpolitikai hátterét írtam meg. Ez egyébként nem igazán átgondolt szervezkedés volt, de mindenképp előfutára a későbbi, Bécs elleni fellépéseknek. Dobó István börtönbe is került Balassa Jánossal együtt, akinek fia nem más, mint a költő Balassi Bálint. A magyar országgyűlés azonban kitartott Dobóék mellett, és addig nem volt hajlandó királylyá választani Miksa fiát, Rudolfot, amíg az uralkodó az összeküvés résztvevőinek meg nem bocsátott. Így Dobó végül ágyban, párnák közt halhatott meg 1573-ban, huszonegy évvel az egri diadal után.

– *Alapos választ kaptam. Ez az alaposág ebben a könyvben is megfigyelhető, ahogy a Mikes Kelemenről szóló kötetében is. Részletesen megismerkedünk a tájjal, a családjával, a társadalmi viszonyokkal, mielőtt a konkrét személy, illetve történelmi események bemutatására kerülne sor. Ez a munkamódszere?*

– *A hűtlen Dobó* a Labirintus sorozatban jelent meg 1987-ben, amelynek az volt a célja, hogy a történelmet s az új kutatások ered-

ményeit közelebb hozza az olvasókhoz. Hatvanötezer példányban adták ki, ma ez hihetetlen nagy szám. Ebben a sorozatban – többnyire az MTA Történettudományi Intézetében írtuk ezeket a könyveket: Barta Gábor, Szakály Ferenc, Benda Kálmán, Péter Katalin és mások – olyan kutatások és eredmények szerepelnek, amelyek mással korábban nem nagyon jelentek meg. Köteteinket nem lábjegyzeltük, de a sorozat könyvei tudományos szempontból is megállták helyüket. Könnyen olvashatóan kellett írunk, hogy történelmünket népszerűsítsük. En ezt a témát tovább akartam vinni, de ekkor már elkezdtem írni a kandidátusi dolgozatomat...

– *Ehhez is török témát választott?*

– Igen, disszertációm az Oszmán Birodalom történetével foglalkozik. Egy hozzávetőlegesen öt-száz oldalas oszmán-török nyelven, arab betűkkel írott forrást, egy al-dunai XV. század végi, XVI. század eleji számadásgyűjteményt kellett hozzá feldolgoznom. A dolgozat azt mutatja be, hogy milyen kereskedelmi kapcsolatok voltak a Mohács előtti időszakban a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom között. Igen időigényes, bonyolult munka volt, nagyjából '92-ben fejeztem be, s ekkor nagy változás következett be az életem-

Nagyapámmal, nagymamával és Éva húgammal Kiskorpádon 1964-ben

Érettségiző diákként 1973-ban

ben: külügyi szolgálatba álltam. Ezt követően magától értetődően már nem volt elegendő időm úgy foglalkozni a történettudománnyal, ahogy az ildomos lett volna.

– *A Dobóról szóló könyv előszavában hangsúlyozza is, hogy a magyar közvélemény nagyon történelem-érzékeny. Ezt ma is így látja?*

– Ma is így látom. A görög és római antikvitásban egy-egy személység vagy jó vagy rossz volt. Nem voltak szürke zónák. Nagy problémája egyébként Titus Liviusnak, vagy épp Tacitusnak, hogy nem foglalkoztak azzal, sőt fel sem tételezték, hogy egy személység változhat: a jóból lehet rossz, a rosszból pedig jó. A magyar gondolkodásban is jelen van ez, hiszen az ókori auktorok hatása napjainkig kimutatható. Hazánkban a szakmabeli történészek kivül kevesen látják át, hogy történelmi hőseink is gyarló emberek voltak, akiknek voltak rossz napjaik, meggondolatlanságaik, és voltak olyan pillanataik, amikor túlléptek önmagukon. A magyar XVI. század megítélésében közrejátsz-

hat az is, hogy Bornemisza Péter az *Ördögi kísértetek* című munkájában elmarasztalja a kortárs világot, és csak rosszat ír mindenkiről: negatív képet fest a magyar társadalomról. Ebből egyesek – többek között Nemeskürty István, aki az említett mű kiváló ismerője volt – olyan következtetéseket vontak le, hogy ez a romlottság az oka a mohácsi katasztrófának és az azt követő magyar kálváriának.

– *Dobó olyan történelmi alak, aki megél egy dicsőséges korszakot, majd ezt követően számkivetté válik. Miért éppen az ő életét kutatta?*

– Dobó István már gyermekkorom óta érdekelt. Én Somogyban születtem, Kiskorpádon, s az *Egri csillagokat* olvasva azonnal rájöttem, hogy a Gárdonyi által kitalált Erdőkeresztes, ahol Bornemisza Gergely és Vicuska története kezdődik, akár nálunk is lehetne, hiszen nálunk is van olyan patak, ahol Gergő és Vicuska fürödtek: úgy éreztem kisgyermekként, hogy ez a történet kicsit rólam is szól. A csapásokat magunk is éreztük, hiszen Jumurdzsák számomra kö-

rülbelül olyan volt, mint a téesz-agitátorok 1960-61-ben, akik elvették a nagypapa földjét és lovait, s borzalmasan megalázták a körülöttem lévő embereket. Emellett a törökök világa természetesen számomra sejtelmes is volt, kamaszgyermekként sokat gondolkodtam azon, hogy meg kellene ismerni belülről. Az *Egri csillagok* számomra nagyon kedves és meghatározó olvasmány, amely egész életemre a XVI. századhoz láncolt. Nagy eredménynek tartom, hogy Erdal Şalikoğlu barátomat sikerült rábeszelnem, hogy fordítsa le a török nyelvre. 2013-ban jelent meg. Ehhez írhattam előszót, amelyben megpróbáltam elmagyarázni a török olvasóknak, hogy hogyan is kellene olvasniuk ezt a regényt.

– *Még 1989-ben – a már említett sorsfordító 1992-es év előtt – jelenik meg A szürke eminenciások című tanulmánykötet, benne Apa, fia és a nevelt fiú című tanulmánya. Egy interjúban így nyilatkozott erről az időszakról: „1992-ben nem azért módosítottam pályám, mert ki akartam magam pró-*

bálni valami új helyen, hanem azért, mert annak a bennem élő világnak, amelyet az Eötvös Collegium új szintre emelt, hallatnia kellett a szavát abban a történelmi helyzetben, amit a rendszerváltozás évei jelentettek.” Alkati kérdés volt, hogy nem a politikai, hanem a diplomáciai pályát választotta? Közelebb állt Önhöz a „szürke emnenciás”-szerep?

– Én egy amolyan lassan és megkésetten polgárosodó, paraszti világba születtem bele, gazdaságot és módosabb paraszti ösöklékkel; édesapám pedig iparos ember volt és nagyon jó méhészt. Láttam mindazt, amit a magyar faluval és a nagyapám barátaival, akik az első világháború hősei voltak, az 1960-as években meg lehetett tenni. Hogy korábban mi minden érte őket, azt is tudtam hallomásból gyermekkorom óta. Láttam kérges tenyerű parasztembereket sírni, a nagyapámat is, amikor le kellett adniuk lovaikat. Kisfiúként figyeltem minden szavukat, amikor nagyapámhoz jöttek, és az öreg gesztenyefa alatt boroztak. Korán úgy éreztem már, hogy egy olyan rendszerben kell léteznünk, amely nem a miénk, mégis együtt kell élnünk vele, s valahogyan érvényesülnünk is kell benne. Evidens volt, hogy tanulni kell. Családunkban már a húszas-harmincas évektől egyébként is majdnem minden fiúgyermeknek tanulnia kellett: polgárba vagy gimnáziumba mentek, több nagybátyám egyetemre végzett. Furcsa egy világ volt nálunk: a lányok örökölték a földeket, édesanyámra is ez várt volna, ha közben azokat el nem veszik. Egyik nagynéném paraszttasszony volt, két bátyja pedig orvos. Jó tanuló voltam mindig, s így jutottam el az ELTE Bölcsészkarára, történelem-

Először Törökországban Fodor Pállal 1976-ban

török szakra, s az Eötvös József Collegiumba, ahol tulajdonképpen megértettem, hogy Magyarország megszállt ország, ahol az értelmiségnek az a kötelessége, hogy egy bizonyos szellemiséget, a valós nemzeti tudatot, a valós szabadságtudatot, s persze az európaiságot továbbvigye. A kollégiumban szigorúak voltunk egymással, nyelveket tanultunk, figyeltünk egymásra, könyveket cseréltünk, sokat vitáztunk, s kapcsolódtunk – főként – Kovács Istvánon keresztül, aki nevelőtanárunk volt, a nemzeti írók köréhez. Már egyetemistaként volt a kezünkben számos illegális kiadvány. Nekem megadott, hogy az egyetem után az MTA Történettudományi Intézetébe kerülhessek, ahol kutatóként sok lehetőséget kaptam: a világ kinyílt előttem, s Törökországon kívül számos más helyre is eljuthattam. A fiatal akadémiai kutatók többsége részt vett a földalatti ellenzéki mozgalomban. Mindenkinek megvolt a maga feladata: ki szamizdatot árult, ki újságíróknak tolmácsolt, ki alkatrészeket hozott

Bécsből a rendőrök által lefoglalt sokszorosító géphez. Egy sajátos hálózatban éltünk. Amikor létrejött a Magyar Demokrata Fórum, akkor az Eötvös-kollégisták közül sokan (Gergely András, Nagy József Zsigmond, Bába Iván, Bakos István, no és Kiss Gy. Csaba, aki nem volt kollégista, de mi mindig annak tekintettük) a MDF mellé álltunk, és ott szerepet vállaltunk. Azt vallottuk, hogy nem rólunk szól a történet, hanem Magyarországról, az egyetemes magyarság esélyeiről: mert az országot új, általunk őrzött és képviselt szellemi értékekre kell építeni. Ehhez volt egyfajta kitekintési képességünk, nyelvtudásunk és kapcsolatrendszerünk is. Úgy éreztem, hogy a nagyszüleimnek is tartozom ezzel, meg az egész megalázott magyar világnak. Nem kétséges, hogy küldetésstudatunk volt. Sok naivitás is volt bennünk, de becsülettel végeztük a dolgunkat. Sok tekintetben a véletlennek köszönhetem, hogy a külügybe kerültem, de a törökös kapcsolatrendszerem is közrejátszott ebben, mert a '80-as

1987 őszén Dobóruszán, A hűtlen Dobó könyvbemutatóján

évek végétől az volt a célom, hogy a magyar–török kapcsolatokat új alapokra helyezhessük. Aztán mégis úgy alakult, hogy 2012-ig, amíg nem lettem nagykövet, Törökországhoz nem sok közöm volt.

– *Szovjet Közép-Ázsia volt az első állomás.*

– Amikor 1992. július 16-án külügyminisztériumi szolgálatba léptem, az első feladatom az volt, hogy a szovjet közép-ázsiai térségben a diplomáciai kapcsolatok felvételét megszervezzem. Az első diplomaták egyike voltam, akik eljutottak ebbe a térségbe. Rendkívül megható volt találkozni azokkal az emberekkel, akiknek az arcán ott volt a magyar őstörténet. Általános iskolai harmadikos korom óta fontos volt ez számomra. A tanítónőnk egyik órán Baktay Ervin Kőrösi Csoma Sándorról írt olvasmányos regényéből olvasott fel egy részt, s elmondta, ki is volt a híres magyar utazó, s megtudhattam, hogy a magyarok ősei valahol Ázsiában éltek. Tulajdonképpen itt dőlt el, hogy orientalista leszek. Az lettem, de nem a magyar őstörténet kutatója. Amikor

1992-ben a külügybe kerültem, az egyik első feladatom tanárom és barátom, Mándoky Kongur István turkológus eltemetése volt Almatiban, aki utolsó tanulmányútján szívinfarktust kapott, és a mahacsikalai kórházban meghalt. Mándoky tanár urat a Kazak Tudományos Akadémia előtt ravatalozták fel, ahol legalább ezer ember állta körül, az ottani televízió élőben közvetítette a temetést. Kazak nyelven, az özvegy, Ongajsa asszony segítségével megírt és begyakorolt beszéddel búcsúztattam tanáromat és barátomat. A temetést követően Ongajssával elmentünk az akkor alakult kazak külügyminisztériumba, ahol még csupán egy tucat ember dolgozott. A külügyben hozott össze a sors Kelemen András politikai államtitkárral, aki a közép-ázsiai kapcsolatok elkötelezettje volt, és Mándoky Kongur Istvánnak is jó barátja. Kelemen András pszichiáter, aki jól megtanult törökül, és a magyar turkológus világhoz is sajátosan kapcsolódott. Az ő ösztönzésére sikerült megszerveznünk egy fantasztikus utazást 1993 áprilisában, amelynek során felkeres-

tük az összes közép-ázsiai országot Tádzsikisztán kivételével. Ez egy olyan sikeres út volt, hogy a térségbeli kapcsolatainkat legalább egy évtizedig erre lehetett építeni. Később felkért, hogy legyek személyes tanácsadója, így megismerhettem, hogy miként is működik a külügyminisztérium, hiszen ő a ház második embere volt. Betekinthettem különböző titkos és szigorúan titkos iratokba, így elég széles bepillantást nyerhettem azokba a folyamatokba, amelyek akkor Magyarország körül zajlottak. Sok érdekes eseménynek lettem a koronatanúja.

– *A térségben is zajlottak az események, közeledett a csecsen válság.*

– Az MDF-kormány bukása után a külügyi szolgálatból sokan kiléptek, én azonban többekkel együtt megfogadtam, hogy maradunk, amíg ki nem tesznek bennünket. Erre volt is terve az akkori vezetésnek. Hónapokig megtűrt személyek voltunk, még íróasztalt sem kaptunk. A nyugat-európai diplomaták azonban jelezték Kovács László miniszter úrnak, hogy nem kellene a pártállami külügyet helyreállítani, ezt ő belátta, s maradhattunk. Ekkor kerültem vissza a közép-ázsiai ügyekhez, de a kollégáknak köszönhetően a csecsen válság is az én feladatom lett. Mi, magyar diplomaták akkor sokat tettünk a csecsenekért. Ugyanakkor kiábrándító volt látni, hogy a nyugati világ, beleértve az Egyesült Államokat is, szemében milyen keveset nyomnak a latban. Az orosz hadsereg felvonulása – s ezzel a csecsen válság – 1994 novemberében kezdődött, amit az amerikaiak a műholdjaik segítségével láttak. Az év végén Budapesten volt az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet

csúcstalálkozója, Bill Clinton itt találkozott Borisz Jecinnel, és az amerikai elnök egy szót sem szólt a csecsen helyzetről. Ekkor értettem meg igazán (de előbb is értek már keserű csalódások), hogy a nemzetközi világ mennyire cinikus, és ha különböző nagyhatalmi érdekek nem állnak egy-egy ügy mögött, akkor a jót és az igazat hagyják elbukni. Ebből a világból kerültem aztán át a Közel-Keletre: megnyertem egy pályázatot Kairóba, aztán kevéssel az indulás előtt értesítettek, hogy nem oda, hanem Tel-Avivba kerülök. Kértem gondolkodási időt, de az akkori személyügyi főnök jó szándékúan megnyugtatóan, hogy jó lesz az nekem. Így érkeztem meg 1997 májusában Izraelbe.

– *Már gyermekkoromban Izrael napi, de legalábbis heti szinten szerepelt a híradásokban. Mindig történt ott valamilyen erőszakos cselekmény. Ön is ott veszítette el egy közeli barátját.*

– Fried András barátom a '70-es években Nagyváradról alijázott (vándorolt ki) Izraelbe, ahol sikeres fogorvos lett. Ott egy legalább százezer fős erdélyi magyar közösség él, András körül is volt egy közel száz fős társaság: nagyváradiak, kolozsváriak s más erdélyiek, mind magyar anyanyelvűek. Egyfajta magyar kultúrában éltek, mindent tudtak arról, hogy mi zajlik Budapesten. András és felesége, Edit 2002-ben – március végén – zsidó húsvéti vacsorára hívott Netanjába, amire nem tudtam elmenni. Világhírré vált tragédia következett be: egy szakállas, zsidónak öltözött, robbanóövet viselő palesztin lépett az ünneplők közé, és felrobbantotta magát. Majdnem húszan haltak meg akkor ott és később a kórházban. A családból csak

Mándoky Kongur István temetésén 1992 szeptemberében Almatiban

a kertben titokban cigiző két gyermek maradt életben. Ha a fiam akkor nem szerelmes egy budapesti lányba, s nem ragaszkodik ahhoz, hogy a húsvéti szünetben mindenképp utazzunk haza, én is ott haltam volna meg velük. András egyébként békepárti ember volt, s tett is az izraeli–palesztin megbékélés érdekében. Máskor is meghalhattam volna: 2001-ben Nabluszba pénzadományt vittem egy ottani katolikus közösségnek. A összeförömmel visszaútban megrökönyödve vettük tudomásul, hogy az izraeli katonák felénk lőttek. Megálltunk, kiabálni kezdtünk, sikerült megértetnünk, hogy kik vagyunk, s mivel ezt még oroszul is el tudtam mondani, megmenekültünk: nem tudtuk, hogy abban a térségben kijárási tilalom volt érvényben. Ha megbicsaklik az egyik fegyveres keze, akkor beletrafálhatott volna az autónkba, s akkor már nem élnénk. Arra is emlékszem, amikor egyszer Ramallahba mentem, amikor épp nagy feszültség volt a felek között, s a palesztin területek le voltak zárva. Az izraeliek ennek ellenére

átengedtek az ellenőrző ponton, s a palesztin ellenőrző ponthoz hajtottam. Meghúlt bennem a vér. A parancsnok két kamaszképű palesztin fegyverest ültetett be az autómba, hogy védjenek: nehogy bárki is izraelinek nézzen, s rám támadjon. A két fiatal fegyveres csőre töltött géppisztollyal ült be mellém, s egyikük a fegyverét úgy tartotta, hogy az rám irányult. Így „védelmeztek”. Akkoriban a diplomatákat sok atrocitás érte mindkét oldalon: egyszer az autómat is megtámadták a magyar zászló miatt, amit egy izraeli habókos fiatalember palesztin zászlónak hitt.

– *Hogyan lehet ezt feldolgozni? Ki mert menni másnap az utcára?*

– Ebben benne éltünk. Például, amikor autót vezettem, sohasem mentem busz után, mindig több autónyi távolságot tartottam, s a vendégeimet sem engedtem busszal utazni, mert az fölrobbanhat. Az izraeli világnak sajátos logikája volt, amit nagyjából ki lehetett ismerni. Azok az izraeliek, akiknek gyermekük a hadseregben szolgált, állandóan a telefont figyelték,

Kelemen András államtitkár külügyi kiscsoportjával 1994-ben

folyamatosan rettegtek, nehogy történjen valami a fiukkal vagy lányokkal. A palesztinok pedig egy mindent átítató reménytelenségben éltek. A nemzetközi politikának nem állt érdekében, hogy béke legyen az Olajfák hegyén, amely egyébként napjainkban maga is amolyan sajátos frontvonal.

– Már említette a nemzetközi érdekeket, s azok cinizmusát. Diplomataként volt-e lehetősége arra, hogy „igazítson” ezeken a viszonyokon?

– A diplomatának mindig van mozgásteret. Az, hogy mit hogyan hajt végre, a személyiségétől és profizmusától is függ. Például a nagykövet egyik legfontosabb feladata, hogy amikor „be kell olvasnia”, vagy tiltakoznia kell, azt is úgy kell tennie, hogy abból párbeszéd legyen, mert végül minden ellentétet valamiképp fel kell oldani. Olyan ez, mint a rossz házasság, amely válóperhez vezet: a felek előbb-utóbb tárgyalnak és megegyeznek arról, hogy mi lesz a gyerekekkel, a könyvekkel vagy a képekkel. Az egyik legérdekesebb diplomáciai feladatom az volt,

amikor engedélyt kellett szereznem 2000-ben az izraeli külügyminisztériumtól, hogy palesztin területen magyar érdekképviselői irodát állíthassunk fel. Ez sok tekintetben különféle izraeli érdekekbe ütközött, ugyanakkor voltak nagyon jó barátaim az izraeli külügyben – közülük többen magyar ajkúak –, akik segítettek, s ezt a kényes kérdést is viszonylag könnyen – Budapesten nagy meglepetést okozva – meg tudtam oldani.

– Milyen benyomásokat szerzett Arafatról?

– Többször találkoztam vele, de őt nem lehetett kiismerni. Mosolygott, keveset szólt: amikor Orbán Viktor vendége volt 1999-ben, legszívesebben az Aranycsapatról beszélt. Emlékszem, a vacsora alatt már egy kicsit bóbiskolt, de Puskás nevére felkapta a fejét. Karizmatikus személyiség volt, ereje volt a tekintetének, de hagyta, hogy a fontosabb üzeneteket a mellette lévő emberek mondják el. Nem amerikai egyetemen tanult, mint a legtöbb palesztin vezető. Ő amolyan „közpalesztin” volt, ezért is

tett szert olyan széleskörű népszerűsége az egyszerű palesztinok között. Arafat sokáig bízott a békefolyamatban, és sokat tett érte. Ha Yitzhak Rabint nem gyilkolják meg 1995-ben, akkor a békekötés talán sikerülhetett volna.

– Később diplomáciai pályáját Kuvaitban, majd Ankarában folytatta. Turkológusként otthonosabban érezhette magát Ankarában, amelyről egyik könyvében azt írja, hogy kicsit magyar város is, hiszen magyar mérnökök, magyar mesterekből, magyar kivitelezők vettek részt az építésében.

– Amikor Izraelbe kerültem, tartottam attól, hogy ellenséges viszonyok fogadnak. Aztán rá kellett jönnöm, ha megfelelően kommunikálok, akkor a helyzetet lehet változtatni. Sok barátot szereztem. A diplomáciai életnek is megvan a maga rutinja. A közel-keleti békefolyamat értelmezése nagyon bonyolult és felelősségteljes dolog. De az is igaz, hogy Izraelben magyar nagykövetként helytállni bizony nem egyszerű feladat. Akikkel más európai országokból együtt szolgáltam, később fontos beosztásokat kaptak, nálunk ez valamiért nem így működik. Kuvaitban két évig voltam nagykövet 2008 és 2010 között, ahol nehéz volt komoly diplomáciai munkát végezni: a kuvaiti külügyesek többnyire csupán fél tizenegy és egy óra között voltak bent a hivatalukban. Azt azért sikerült elérnem, hogy a kuvaiti reptéren a magyarok felvehessék a vízumot, amiért elődeim hiába küzdöttek. Ankarába régóta készültem, s az volt az elképzelésem, hogy a kapcsolatokat új alapokra helyezem. 2013-ban meg is történt az áttörés, amikor a két miniszterelnök februárban Budapesten, majd decemberben An-

karában találkozott. Egy tucat, már tíz éve napirenden lévő megállapodást sikerült megkötnünk, amit kemény munkával értünk el. Nagy küzdelmem volt, hogy a törökök töröljék el velünk szemben a vízumkényszert. Rodostó és más magyar vonatkozású emlékhelyek kapcsán is sikerült komoly eredményeket elérnem. Sajnálom, hogy ennek 2014-ben vége lett.

– *De nem lett vége a törökséggel, a török történelemmel való kapcsolatának, hiszen nemrég zajlott a „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékév, amely Emlékbi-zottságnak azóta is elnöke, hiszen a programok nem zárultak le 2016-ban. Még az irodalmi vonatkozásokra is gondolt, például a Szigeti veszedelem illusztrált, átdolgozott szöveggel történő kiadására.*

– Az 1566. évi szigetvári ostrom 450. évfordulója nagyon fontos emlékezetpolitikai esemény volt, amelynek egyik legfontosabb üzenete, hogy Zrínyi Miklós és társainak önfeláldozó hősiessége a nemzettudatunk gerincét adja, amelyet dédunokája a *Szigeti veszedelem* című művében máig hatóan megénekelt. A történelmet visszafordítani nem tudjuk, a török számára Szigetvár győzelmet jelent, egyben legnagyobb szultánjuk, Szulejmán szultánnak halálhelyét is. Ugyanakkor meg kellett találnunk a módját, hogy a magyar népet felrázzuk a nemzeti tudat tartalmait illető letargiából. Rá kellett világítanunk, hogy Kölcsey Ferenc *Himnuszát* nem lehet megérteni a *Szigeti veszedelem* nélkül, s így Szigetvár nem csupán a szigetváriaké, hanem az egész országé. Ezért volt fontos, hogy a különböző művészeti ágakat az emlékévkébe bevonjam, s hogy az írók, költők

Abdullah Gül török köztársasági elnökkel 2012-ben megbízólevelem átadását követően Ankarában

megfogalmazzák XXI. századi gondolataikat a szigetvári hősiességről, ahogy annak idején megtette ezt Vörösmarty Mihály, vagy épp Illyés Gyula a '70-es években. Éppilyen fontos Szabó Tamás szobrászművész új Zrínyi-emlékműve is, amelyet az emlékévkben, 2016-ban avattunk fel, mert ezáltal a hagyományt és az emlékezetvilágot „élően” tudjuk életben tartani. A Zrínyiek emléke a horvátokkal közös örökségünk. Az emlékévkbe sikerült Csáktornyt, a Zrínyi-kultusz horvátországi városát is sikeresen bevonnunk. Török barátaink pedig megértették, hogy a múlt az múlt, a jelen az jelen, a jövő pedig jövő. Minden oldalon a történelmi megbékélésre kell törekednünk, s ennek Szigetvárrott egyébként már legalább egy évszázados múltja van.

– *A nemzeti tudat fontosságát említette. Mikes Kelemenről szóló könyvében írja, hogy a Rákóczi-szabadságharc bukása után a magyar érdekű, magyar politika lehetősége szűnt meg az országban. Ez háromszáz év...*

– A magyar érdekű politizálás lehetősége 1526-ban megszűnt. Ez hazánkat több évszázados kényszerpályára állította, s meg kellett azt is tanulnunk, hogy a magyar érdekeket csak kemény harcok árán lehet érvényesíteni. Ennek emléke és tapasztalata itt él velünk az Esterházyak, a Zrínyiek, Bethlen Gábor vagy épp a Rákócziak példája révén. 1867 után sok tekintetben megadatott a lehetőség, hogy érdekeinket hathatósan megjelenítsük, amellyel azonban nem tudtunk megfelelően élni. Sokan úgy gondolták akkoriban, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában a magyar érdekek nem nyertek megfelelő szintű képviseletet. Ebben lehet, hogy igazuk volt, de mindaz, ami a Monarchia felbomlását követően, majd Trianonban történt, azt jelzi, hogy a Monarchia mégis megvédett bennünket a szét hullástól, s az a politika, amely magyar részről a dualista állam szétrobbantását tűzte ki célul, elhibázott volt. A Horthy-rendszerben egy időre még megadatott a magyar érdekű politizálás, amihez már csak 1990-ben tudtunk

Szigetvároton 2016. szeptember 7-én Áder János köztársasági elnökünkkel, Kolinda Grabar-Kitarović horvát elnökasszonnyal és Veysi Kaynak török miniszterelnök-helyettessel

visszatérni. Az azonban keserű tény, hogy 1920 óta Magyarország területét és lakosságát tekintve a töredéke mindannak, ami volt. Ennek orvoslására és/vagy megemésztésére száz év sem volt elegendő.

– *Tavaly jelent meg Ceyhun Atuf Kansu Mustafa Kemal Atatürk című könyve, amelynek utószavában ír is arról, hogy Atatürk egy olyan nemzeti hős, aki elérte, hogy Törökország elkerülje a terület- és népességvesztést, amelyet Magyarország nem tudott elhárítani. Miben látja Atatürk sikerének okát, miben volt más, mint a korabeli magyar vezetés?*

– Az Oszmán Birodalom hadseregének tisztikara már 1918 végén készült az ország megvédésére, számos katonai alakulatot az ország jól védhető északkeleti részébe csoportosítottak. A magyar tisztikar ugyanezt nem tette meg. Nem került haza az olasz frontról a nehézfegyverzet zöme. Arról, hogy akkor mit kellett volna tenni, a mai napig viták folynak történész körökben. Mindenesetre Kemal Atatürk képes volt a védelmi harcokba, a függetlenségi háború-

ba az egyszerű török lakosságot is bevonni, s így valóban össznézeti felszabadító háború zajlott Törökországban. Ezzel egy teljesen új Törökország megteremtésének jött el a lehetősége, amelynek vezetése a hadsereg kezében volt. Atatürk példájának máig ható tanulsága: van olyan történelmi helyzet, amikor a katonáknak át kell venniük a hatalmat. Atatürk ezt tudta. A magyar tábornokok nem. Horthy Miklós, s vele a „nemzeti hadsereg” csak akkor jelent meg, amikor hazánk kétharmadát már elrabolták.

– *Ugyanakkor Törökországban a '80-as évektől újra kérdés a kemali örökség. Ön is írja Orhan Pamukra hivatkozva, hogy a kemalisták megfélemeztek gyökereikről, egyfajta viselkedésváltás is lezajlott köreikben, ezért is iszlamizálódott Anatólia, ahol ebben a régi-új univerzalitásban találnak kapaszkodót az emberek.*

– Törökország politikailag két táborra oszlik. Az európai, a tengerparti és a nyugat-anatóliai területek kemalisták, ezzel szemben az anatóliai lakosság megmaradt a korábbi zárt struktúrákban. A föld-

rajzilag nehezen megközelíthető – elmaradottabb – vidékeken az iszlám megmaradt, mert Atatürk természetesen nem tiltotta be a pénteki istentiszteleteket. Itt a gyermekek egy sajátos iszlamista világban szocializálódtak, amelyben azt hallották, hogy amit Atatürk és követői Ankarában tesznek, az szemben áll vallásukkal. Az ezt valló népeesség demográfiai túlsúlyba került az elmúlt ötven évben. Törökországnak most újra meg kell határoznia magát kelet és nyugat között, s el kell döntenie, hogy mennyire akar szekuláris vagy muszlim állam lenni. Azaz, a XXI. századi Törökország mit kezd Atatürk örökségével.

– *Őn e tekintetben párhuzamot von országaink között: „új értelmiségre volt Kemálnak szüksége”, amit – a vidékről érkező, új értelmiség megteremtésének igényét – a népi írók mozgalmához hasonlít. Az Eötvös Collegium támogatásával zajlott néhány éve az Újrealizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban című konferencia, amelyből azonos címmel konferenciakötet is készült, és amelyet Oláh János szerve-*

zett, aki somogyiként az Ön földije...

– Oláh János sógorsági-komarsági rokonom volt Nagyberkiben. Az ő nagyapja volt az én édesapám keresztapja. A kemalista forradalom azt jelentette, mintha Budapesten a '30-as években a népi írók átvették volna a hatalmat. Több, Anatólia távoli falvaiban született kemalista tudóst, író és értelmiségit ismerek, akik Törökország vezetői lettek. A kemalizmus továbbvitte ezt a vonalat, és a nép fiaival egyfajta polgárosodást indított el. Ez a folyamat már – ahogy Pamuk is írja – a hatvanas-hetvenes években megbicsaklott. A lakosság egy jelentős része városokba költözött, s ez a népiiséget máig hatóan önmagából kifordította. Fájdalmas volt látnom, hogy az egyszerű törökök miként lesznek sajátos népi tudatukkal betonházakban élő városiak, és olyan XXI. századi törökök, akik már alig kötődnek a saját népi gyökereikhez. Ők a tulajdonképeni célpontjai vagy áldozatainak, ami ma Törökországban zajlik: erőltetett és sok tekintetben átgondolatlan industrializáció, ami nálunk is folyt az ötvenes-hatvanas és a hetvenes években. Nagyon fontos lenne a kultúrát megőrizni, s vele a török néptáncot és a népdalt. Ehhez Magyarország segítséget tud adni: a népi kultúra emlékvilága Törökországban a 24. órájában van. Az a világ, amibe én születtem, „a falvak sajátos világa” már Magyarországon sincs meg. Sokáig úgy láttam, hogy a somogyi falvak lakói falusi parasztemberekből népességgé alakultak át, de az utóbbi időben számos olyan új szerveződés alakult, amelyek révén valódi, „szervesült” közösségekké válhatnak,

s egyfajta új tudatosság is megjelenhet közöttük.

– *Ha már a kultúra ilyen hangsúlyosan szóba került: a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Non-profit Kft.-n keresztül a kortárs képzőművészeti életbe is bekapcsolódott. Mi az, amit e területen a legfontosabb feladatának tartott?*

– Három évig voltam a MANK főigazgatója. Isteni kegy volt. Ez a három év számomra arról szólt, hogy a magyar alkotóművészet képes a megújulásra, felelni tud a kortárs kihívásokra, ahogy a korábbi évszázadokban is tudott. A magyar válaszok egyszerre sajátosan magyarok és európaiak.

– *Kiemelne egy ilyen magyar sajátosságot?*

– Ilyen például az, hogy a magyar gondolkodáshoz, a magyar tájhoz való kapcsolódás olyankor is észrevehető, amikor absztrakt képekről van szó. A nagybányai zöldre s más magyar szimbólumokra sokszor rábukkantam olyan képeken, amelyekben nincs narráció. Ezt a francia vagy holland elemző nem veszi észre, neki elég, hogy jó a kép, de ha egy művelt magyar ránéz, egyből tudja, hogy az alkotónak milyen háttere lehet. Hasonló vonásokat láttam a lengyeleknél, valamennyire a csehekénél is, mivel a nemzeti jelleg rejtett belelopása a modern kortárs művekbe valamiféle közép-európai sajátosság is. Sok tehetséges művésznünk van, aki küzd azért, hogy amit Hamvas Béla vertikális barbarizmusnak nevez, ne pusztítson el értékeket. Emellett létezik persze a horizontális barbarizmus is, amely, ha a vertikálissal összetalálkozik, együtt nagy rombolásra képesek. Fontos, hogy a magyar művésztszadalom tegyen meg mindent annak érdekében, hogy

az örökségül kapott értékvilág, amelyet képvisel, kellő súlyú legyen, és kellőképpen jelen legyen a közbeszédben. Mert, ha ez nincs, a magyar kultúra részekre esik, és sérül a nemzettudat.

– *A beszélgetés elején hangsúlyozta az Eötvös Collegium szerepét, több könyvben is társszerzőkkel szerepel, tehát mindig vannak mások is Ön körül. Ezért is indította el az Alkotóművészeti Szalont?*

– Fontos a kollektivitás, több ember együtt többre megy. A magyar kultúra és a magyar nemzettudat megragadása a különböző diszciplínák közös feladata. A történész írhat vaskos monográfiát egy adott témáról, de lehet, hogy egy szobrász vagy festő leegyszerűsített alkotásával sokkal többet tud visszaadni a magyar lélek lényegéből.

– *Kevesen dicsekedhetnek azzal, hogy – sok más elismerés mellett – Albániában is kitüntették, jelen esetben az Albánia Köztársasági Érdemrendjével.*

– Ezt azért ítélte nekem az albán vezetés, mert Kalkuttai Szent Teréz halálának napját magyar kezdeményezésre, az én irányításommal az ENSZ-ben a Jótékonyág Világnapjává nyilvánították, amelyet minden évben szeptember 5-én ünnepelünk. Büszke vagyok erre az elismerésre.

– *Mi az, amire a történész Hóvári János készül a közeljövőben?*

– Tanulmányt írok Szulejmán szultán haláláról és holttestének hosszú útjáról. Emellett pedig szeretném a legutóbbi korszakomat lezárni, és összeszedni az alkotóművészettel kapcsolatos írásaimat, s azokat talán több helyen még ki is egészíteni. Ha kész leszek, ehhez a legmegfelelőbb cím: *Szentendrei emlékek...* **Nemes Attila**